

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK.

I.

A *-kod* és *-kodik* igeképzők történetéhez. 1. A *-kod*, *-ked*, *-kőd* gyakorító igeképző. Csupán egytagú igékhez járul, többtagúakhoz és névszókhoz soha. Kötőhangzó nem előzi meg.

Világosan kitetsző alapszóból, tudomásom szerint, mindössze 17 igénk van *-kod*, *-ked*, *-kőd* képzővel. Első előfordulásukra a következő adatokat találtam:

Csapkod. Először Pázmánnál (Préd. 13) 1636-ban és *lecsapkod* Rákóczi Gy.-nél (Lev. 205) 1644-ben. Vö. Nysz. A XV. és XVI. században *csapdos* járja csupán.

Csipked. Először MA. szótárában: *cipkedés* (1604). — Komj. (Szt. Pál lev. 87): *cypdes*; Cal. (1584) *vellico: tsipdes*. — MTsz. szerint Bács, Csanád, Csongrádban *csipkod*-nak ejtik.

Csökked. MTsz. szerint Szolnok-Dobokában *megcsökked* am. megfogy, lefogy, hitványodik,

Döfköd a TMNy. említi mint debreczeni tájszót (407). Egy szótárban *sincs*.

Húzkod. Először CzF. szótárában (1864), visszautalva *húzgál*-ra.

Kapkod. Először SzD. szótárában (1792): „minden-felé kapni, kapdosni, kapdozni“. — A XVI. és XVII. században (NySz.) *kapdoz* és *kapdos*. — *Kipked-kapkod* CzF. (1865).

Köpköd. Először Márt. szótárában (1807). Előbb (NySz.) *pököd* és *pökös*. A *pök* átvetéses alakja: *köp* először Meggyesinél (uo.) 1660-ban.

Lépked. Először SimB. szótárában (1902), visszautalva *lépdégél*-re.

Lopkod. Először CzF. szótárában (1865), visszautalva *lopdos*-ra.

Röpköd. Először Tzs. szótárában „*flattern: röpkedik, röpdöz, röpös*“; ellenben CzF. szótárában (1870): *repked*, visszautalva *repdes*-re. Érdekes, hogy Ball.-nál (MN. szótár) még 1890-ben is *röpködni* ikes ige, de *repkedni* nem az, ellenben a Telj. szótárban mind a kettő iktelen.

Nyomkod. Először SzD. szótárában (1792), *nyomdos*-sal magyarázva.

Szopkod. Egy szótárban sincs. Közbeszédben gyakran hallani, pl. „szopkodja az ujját“.

Szürkod. Először „Gróf Bethlen Miklós Önéletírása“-ban (I. köt. 261) a XVII. sz. második feléből: „kezdének *bészurkodni* hosszú csákány vagy a dárda nyelivel“. — A MTsz. Somogyból és a Székelyföldről: *szurkod* = szurkál.

Tépked. Egy szótárban sincs. Közbeszédben gyakran hallani; am. *tépdegél, tépdes*.

Töked. Először SzD. szótárában (1792), *akad, ökled*-nek magyarázva. Simai szótárában (1810) *bé-tökedek*: incurro, impingo, offendo. A MTsz.-ban *töked, belé-töked, ki-töked, megtöked* a Székelyföldről.

Tömköd. Először Kassai szótárában (1833) a *dömköd* borsodi tájszónál említve (1:468).

Tüzköd. Először SimB. szótárában (1902), *tüzzel*-lel magyarázva.

Ez adatokból kitűnik, hogy a *-kod -ked* gyakorító igeképző aránylag újabb divatú. A XV., XVI. századból egyetlen egy példánk sincs rá; a XVII.-ből is csak három (csapkod, csipked, szürkod). Nem állítom, hogy mindegyikök abban a században született, a melyből följegyezték. Sőt bizonyosra veszem, hogy a legtöbbjüket, ha a köznyelvben nem is, de tájbeszédben már jóval előbb ismerték. De annyit mégis bátran állíthatunk, hogy a *-kod . . .* képzőnek a XV., XVI. században semmi esetre sem volt valami nagy kelete. Hiszen ha lett volna, lehetetlen, hogy vagy a codexekből, vagy a nyomtatott könyvekből ekkoráig egy-két példája elő ne került volna.

2. A *-kodik, -kedik, -ködik* visszaható igeképző. Igékhez és névszókhoz egyaránt csatlakozik, ha többtagúak is, pl. *keresztel-kedik, elégedetlen-kedik*. Ha egytagú ígéhez járul, vagy kötőhangzó előzi meg, pl. *bíz-a-kodik, fur-a-kodik, nyer-e-kedik, tol-a-kodik, ver-e-kedik* stb. stb., vagy pedig megnyúlik a magánhangzója, pl. *bán-kódik* (és *szánakodik*), *ráz-kódik*, *vesz-kódik* (és *veszekedik*) stb. (Talán *győz-kódik* az egyetlen kivétel, de ezt is sokfelé *győz-kódik*-nek ejtik.)

A *-kodik* kétségtelenül a legtermékenyebb igeképzőnk. Simai Kristóf Vétagokra szedett szótárában már 500 vagy 600 ilyen ígénk van feljegyezve; mai számuk bizonyosan meghaladja az 1000-et.

Míg a *-kod* képző első előfordulását csakis a XVII. század elejéről mutathatjuk ki, a *-kodik* képzőre már a XIV. sz. végéről is van számos adatunk. Az EhrC.-ben ugyanis, a melynek nyelve legalább is félszázaddal ősbibb a Bécsi és a MünchC.-énél, már sok helyen előfordul, például *bánkódik* (20), *csudálkodik* (33), *dicsekedik* (31), *dicsőlkódik* (125), *emelkedik* (65), *fohászkodik* (135), *fuvulkodik* (109), *gyanakodik* (159), *incselkedik* (124), *kételkedik* (17), *kevélykedik* (15), *művelkedik* (számítalanszor), *nyájaskodik* (114), *társalkodik* (133) stb.

SZILY KÁLMÁN.